

AZ IDEIGLENESEN ELFOGLALT HELY ETIKÁJA

Roger SCRUTON: *Zöld filozófia. Hogyan gondolkozunk felelően a bolygónkról?*
Fordította SZILÁGYI-GÁL Mihály – ZSÉLYI Ferenc. Akadémiai, Budapest, 2018.
420 oldal, 4200 Ft.

Aligha tagadható, hogy a 21. század legjelentősebb problémái a környezeti válság következtében beálló ökológiai és humanitárius katasztrófák (lásd például a migrációs válság környezeti okait). A környezeti válság új viszonyulást kényszerít ki a kultúráról, a politikáról, a gazdaságról, életmódunkról és a technikáról alkotott képünkhöz – és radikálisan alakítja át az életünket. S ahogyan az ilyen esetekben lenni szokott, legalább két nagy tábor keletkezik: az azonnali, gyökeres változtatásokat sürgető „radikálisok” és a kiérlelt vagy bevált módszereket kereső „megfontoltak”. Roger Scruton eredetileg 2012-ben megjelent, magyar fordításban idén kiadott könyve, a *Zöld filozófia. Hogyan gondolkozunk felelően a bolygónkról?* az ökológiai gondolkodás problémáit járja körül. Noha a fordítás jó hat évvel megkésett az eredetihez képest, már csak az alapállása miatt is számot tarthat érdeklődésre. A „zöldek” között egyik gyakorta kialakuló vita ugyanis éppen arra keres választ, hogy a környezetvédelem mennyiben táplálkozik konzervatív és mennyiben baloldali hagyományokból. (A válasz az, hogy körülbelül egyformán mindkettőből.) A *Zöld filozófia*, amint az a szerzőjétől elvárható, az ökológiai kérdést vállaltan az előbbi perspektívájából közelíti meg.

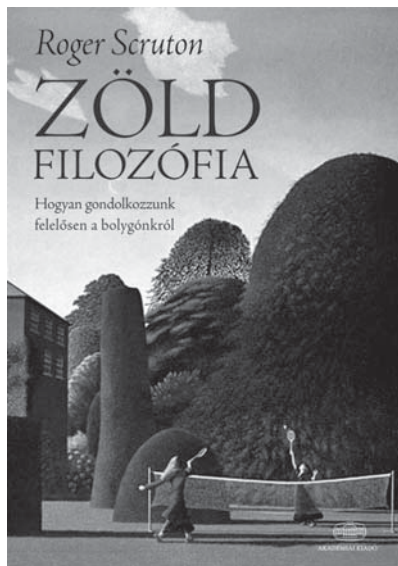
Scruton érvvezetése, aligha meglepő módon, a közös örökség fenntartásából indul ki és – szintúgy nem meglepő módon – az örökség részeként kezeli a természetet is. Logikájában a környezet védelme lényegében az *otthon szereteteként* artikulálódik: aki szereti az otthonát, az félti, és kész megtenni a szükséges lépéseket a megvédéséért. (Ahogyan egy másik írásában, a *Mi a konzervativizmusban* fogalmaz: a hagyomány „megvédéséért a konzervatív mindenre kész”.) Az *oikosz* (háztartás, család) szóból fabrikált *oikophilia* (az otthon iránti szeretet és kötődés) adja az

alapját a természet védelmének, amely így szorosan kapcsolódik a szintén az *oikosz*ból származó *ökológiához* és *ökonómiához*. A lokalitás, a helyhez kötött közösségek és azok hagyományai miatt **a konzervativizmus szorosan összekapcsolódik az ökológiai gondolkodással**. Éppen ezért írja, hogy „a komolyan vett környezetvédelem és a komolyan vett konzervativizmus ugyanoda mutat – ez pedig az otthon, az a hely, ahol vagyunk, és amely közös a számunkra, a hely, amely

meghatároz bennünket, a hely, amely csak ideiglenesen van a gondoljainkra bízva, hogy megőrizzük utódaink számára, a hely, amelyet nem szeretnénk tönkretenni”. A kötetben nagyra értékelt „közösségi szellem” is ebből fakad.

A *Zöld filozófia* egyik központi fogalma a *kötődés*: mindahoz, ami körülvesz minket és ami létünket meghatározza. Scruton álláspontja szerint a „konzervatív környezetpolitika nem az egészséges környezet megteremtésére irányul, hanem más dolgokra – olyanokra, amelyeknek velejárója az egészséges környezet”. Szándéka szerint nem szakítja ki tehát a környezeti válság okait és lehet-

séges megoldásait abból a komplexitásból, amelyben az egyedül értelmezhető. Ezért aztán ember és környezete viszonyát olyan *homeosztatis* rendszerként írja le, amelyben az ember folyamatosan képes alkalmazkodni – a részben általa előidézett – változásokhoz. Joggal bírálja, még ha megkerülhetetlennek tartja is, a környezeti válsággal kapcsolatos diskurzusban szinte totális uralomra szert tevő gazdasági szemléletet. „Hogyan lehetne olyan dolgokat beárazni, mint a biodiverzitás elvesztése vagy egyes fajok kihalása [...] sokkal számára a jelenlegi viták irrealitása részben abból adódik, hogy a közgazdászok meghatározó szerepre tettek szert az ökológiai napirend kialakításában, mintha a szóban forgó értékek kizárólag gazdaságiak lennének” – fogalmaz. „Beárazható-e” a természet? Aligha.

A kötet másik központi fogalma az *egyensúly*. Scruton ellenpéldákkal és megoldásokkal igyekszik rámutatni, hogyan tarthatjuk egyensúlyban a vágyainkat és a természet védelmét, s hogy ebben a folyamatban az állam vagy a magánkezdeményezések viselkednek-e felelősebben. Ahogy más tekintetben, úgy ebben az esetben is a közösségben létrejött konszenzus biztosíthatja, hogy az embereknek ne kelljen életformájuk egészéről lemondaniuk a környezet védelméért. Ide illeszkedik a kockázat kérdése is: ami egyik oldalról megoldott probléma, csökkentett kockázat, az a másik oldalról egy újabb helyen újabb kockázatot termelhet ki. Scruton érvelése szerint ezért érdemes elkerülni a radikalizmust még ebben az esetben is.

Nem elhanyagolható paradoxonokat eredményez a lassúság, illetve a folyamatos és gyors technikai fejlődés ambivalenciája, valamint a tömegdemokrácia logikája: „nyilvánvaló, hogy egy bizonyos ponton túl nem több, hanem kevesebb fejlődésre lesz szükség, márpedig kevesebb fejlődést ígérni valami olyasmi, amit egyetlen demokratikus kormányzat sem engedhet meg magának” – olvassuk. Az idézetben szereplő „fejlődés” rámutat, hogy a *technikai „haladásba” vett (vak)hit valójában nem orvosolja az ökológiai problémákat*, amennyiben azok nem (csak) technikai jellegűek, hanem az életmódunkból fakadnak. Részint egyfajta lassúság, részint pedig a helyhez kötöttség kínálkozhat – korántsem népszerű – megoldásként: „A lassú étkezést, a lassú közlekedést, az alacsony energiafogyasztást védeni egy olyan társadalomban, amely a gyorsétkezéshez, a turizmushoz, a luxushoz és a pazarláshoz szokott, azzal a kockázattal jár, hogy magunkra haragítjuk azokat, akiket meg kellene nyernünk az ügyünknek.”

Kiket kellene mindehhez megnyernünk? Sem az állam, sem a globális médiahálózatokat uraló és befolyásoló cégek és véleményvezérek nem alkalmasak arra, hogy a döntést a kezükbe adjuk. Ezért is írhatja Scruton az idézett gondolatmenetet folytatva, hogy ma a közös örökséget „épp azok veszélyeztetik, akiknek a gondjára van bízva”. Az NGO-knak a kötetben megfogalmazott bírálata és a „civil társulások” felértékelése is nagyjából ehhez a logikához kötődik. Mert míg utóbbiak olyan spontán szerveződő, a közös érdekek és értékek által egyben tartott, a tagok által kontrollált közösségekként értelmeződnek, amelyek nemigen törekszenek politikai befolyásolásra, addig előbbieket a transznacionális cégekhez válnak hasonlóvá, amennyiben senkinek sem tartoznak elszámolással (kinek felelős például a Greenpeace?), módszereik pedig gyakorta éppolyan agresszívnek, mint azoknak a gazdasági és politikai szereplőknek a környezetromboló magatartása, amelyek ellen felkívánnak lépni. Nem véletlen a konzervatív hagyományból eredeztetett kifejezés, azaz a „civil társulás” a „civil szervezettel” szemben: mert bár az „intellektuális konzervativizmus” kezdetektől fogva felértékelte a civil közösségeket („az ilyen társulások alkotják a polgári társadalom szövetét, és a konzervatívok éppen azért emelik ki jelentőségüket, mert ezek a garanciái annak, hogy a társadalom

az állam ellenőrzése és vezetése nélkül is képes folyamatosan megújítani önmagát” – így a szóban forgó könyv), a senki által nem kontrollált nemzetközi szervezetek éppen a helyi hagyományokra és sajátosságokra mutatkoznak – gyakorta, de nem mindig – érzéketlennek. Nem feltétlenül az *oikophilia* hatja át tehát őket (globális hálózatok esetében ez nehezen is volna elképzelhető), a könyv azonban pont ebből eredezteti a környezetvédő magatartást.

Scruton érvelésének konzervativizmusát az is jelzi, hogy a könyvben több helyütt – például *A megváltás keresése* című fejezetben – az emberi természetből indul ki. Ez a kiindulópont azért nem jelentéktelen, mert az antropológiai gyökerű érvelés elkerüli mind a technológiai, mind a politikai kizárólagosságot, másként mondva: egyfajta racionalitásból fakad – ha meg akarjuk változtatni az uralkodó társadalmi rendet a természet (és végül: önmagunk) megmentése érdekében, akkor először is abból kell kiindulnunk, hogy ezért az emberek mit és mennyit képesek megtenni. Az ökológiai válság irodalmában talán nem eléggé hangsúlyos ez a megközelítés, és az sem, hogy a különböző preskripciók éppenséggel kontraproduktívnak is bizonyulhatnak, mert az érdekeltség helyett előírások szigorú betartásától várják a problémák megoldását (vagy pedig felkavaró képsorokkal igyekeznek jobb belátásra bírni minket). A könyv legérdekesebb részei éppen azok, amikor a szerző valamely kevésbé gyakori szempont alapján közelít a témához, például amikor „esztétikai környezetszennyezésről” beszél a szélérőművekkel kapcsolatban, vagy amikor politikai helyett antropológiai érveléssel áll elő. Az ilyen érvelés fontosságát pedig az adja, hogy időnként „olyan nyelvezetet kínál, amelyen a bal- és jobboldal megvitatathatja a közösen osztott aggodalmait anélkül, hogy a másikat embertelennek tartaná”.

A környezeti válsággal kapcsolatos problematika lokális rendezésének igényét jelzi, hogy a könyv vizsgálati érvelése szerint azoknak kell a károkat helyrehozni, akik azt okozták. A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy a nemzetközi egyezmények mellett (vagy helyett!) a *Zöld filozófia* argumentációja a megoldást sokkal szűkebb keretekben tudja csak elképzelni, méghozzá azért, mert minden problémamegoldás akkor lesz hatékony, ha magát a problémát a közösségek a *saját* problémájukként ismerik fel, így pedig készek lesznek tenni is ellene. A felülről jövő nemzetközi egyezmények – könnyen lehet – képtelenek ezt az érzést kiváltani és megerősíteni (akárcsak az állami előírások), ráadásul a problémákat kimetszik abból a komplexitásból, amelyben azokat kezelni kellene.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a könyv nem igazán ad választ arra a kérdésre, hogy mihez kezdjenek azok a társadalmak, amelyekben a sajátos hagyományokkal rendelkező, autonóm helyi közösségek nincsenek meg. Ez a probléma ráirányítja a figyelmet arra is, ami minden konzervatív eszmefuttatás sajátossága, nevezetesen, hogy az mindig *saját kontextusból* tud csak szólni. Hans-Georg Gadamer szavait kölcsönvéve: senki sem reflektálhatja ki magát a hagyományból;

de mi van akkor, ha ez a hagyomány nincs vagy nem olyan evidensen „áll kézhez”, mint angol/brit kontextusban? Természetesen Scruton helyesen jár el akkor, amikor nem tesz úgy, mintha valamennyi európai ország társadalmi és gazdasági kereteit ismerné. Csak-hogy a magyar olvasóban ott marad a kínzó kérdés: vajon egy annyira centralizált, hagyományaitól megfosztott országban, mint a miénk (és a kontinentális Európa keleti felének országai), lehetséges-e az ökológiai válság konzervatív megoldása?

E válsággal kapcsolatos egyik nagy kérdés, hogy milyen radikális megoldások megengedettek a pozitív(nak tételezett) változások elérése érdekében. (És tovább: vajon a hétköznapi életet élő ember rávehető-e életének teljes megváltoztatására valamely nemes cél érdekében?) A könyv ebben is konzervatív álláspontot képvisel, amennyiben az előre nem látható hatásokra igyekszik ráirányítani a figyelmet, illetve felteszi a kérdést, hogy a különböző célok és érdekek közül mely szempontok szerint lehet/kellene választania a döntéshozóknak. Nevezhetjük egyfajta konzervatív bölcsességnek is ezt a körültekintést, de ebben az esetben nem biztos, hogy elégséges válaszokat kapunk a rendkívül sürgető kérdésre. Scruton könyve azonban nem tekinti magát orákulumnak, aki hallatlan magabiztonsággal fogalmazna meg egyértelműnek tűnő állításokat – végsősoron a bizonytalanról. Ennek fel- vagy leértékelése nyilvánvalóan attól függ, milyen kondíciókkal közelítünk a kötethez.

Szintúgy problematikus lehet a szerző időnkénti elfogultsága, noha többek között ő maga éppen ezt veti ellenfelei szemére. Elfogult például a piacokkal szemben, amikor azt írja, azok éppen azt „példázzák, hogy amikor a költségek azokra hárulnak, akik generálják őket, az emberek felelős gondolkodással fordulnak azon javak irányába, amelyeket élveznek”. Elképzelhe-

tő, hogy így van, de akkor mivel magyarázható, hogy a globális méretű természetkárosítás mindenféle tiltakozás ellenére nemigen hagyott alább? Mintha Scruton piac-fogalma elfeledkezne arról, hogy a globális piacgazdaság szereplőit a legtöbb esetben ez a felelős gondolkodás egyszerűen hidegen hagyja. Noha érvei olykor igen találóak, mint például a horgászok és a folyószennyezők esetében, ám számomra mégsem tűntek mindig elégségesnek; úgy fest, mintha inkább kivételek lennének. Számos kijelentése közül a baloldali olvasók alighanem azokat olvassák majd erős szkepszissel, amelyek szerint „meg kell akadályozni, hogy az állam vállalkozzék olyan folyamatokra, amelyeket a polgárok maguk jobban meg tudnak oldani”. Álláspontja szerint az ilyen folyamatokban hárulhat nagy szerep az önkorrekciónak, szerinte mindig képes piacra.

A *Zöld filozófia* tanulsága szerint az ökológiai válsággal kapcsolatban is a legfontosabb a helyes viszonyulás kialakítása. Roger Scruton könyve lényegében az ökológiai problémákkal szembeni helyes és helytelen magatartások különféle szempontú értékeléseit nyújtja. Amennyiben a „lakozás helyeként” kimértett környezetvesztés fenyegeti, kötelességünk a védelmére kelni. Az örökség megvédése azonban éppen az örökségnek mint olyannak a felismerésében gyökerezik. Nem magától értetődő, hogy létezik, és nem egyértelmű, hogy fenn is marad. Ám hogy ne növeljük, hanem csökkentjük a bajt, cselekvésünknek körültekintőnek és megfontoltnak kell lennie. Konzervatív horizonton a „környezetvédelem” nagyjából ezt jelenti: felismerni, hogy a természet közös örökségünk, amelynek megvédéséért felelősség terhel minket, amennyiben az egyetlen etikus magatartás az őstől kapott örökség továbbhagyományozása. Nemcsak Scruton könyve, de az ökológiai gondolkodás egésze is erre tanít.

URI DÉNES MIHÁLY

Városi dzsungel – Róka a londoni metróban, 2018. május
(Sam Rodgers felvétele)